

TRANSKRIPCIJA

KIRČIO IR PRIEGAIÐĖS ŽENKLAI

` – kairinis kirčio ženklas, arba grāvis, kuriuo žymimas kirčiuoto trumpojo skiemens balsis, pvz.: gĩmė· 'gimė', šàk` 'šakà', duŋgùs 'dangùs'.

´ – dešininis kirčio ženklas, arba akútas, kuriuo žymima kirčiuoto ilgojo skiemens tvirtaprāde priegaidė, pvz.: gi·vé·t 'gyvénti', kú·s·ni·s 'kásnis', pí·n·t' 'pinti'. Bendrinės kalbos tvirtapradžių dvigarsių i, u + l, m, n, r pirmasis dėmuo yra trumpas, todėl jų priegaidė žymima graviu (·), pvz.: girtas, kùrmis.

˜ – riestinis kirčio ženklas, arba cirkumflėksas, kuriuo žymima tvirtagālė priegaidė, pvz.: žĩ·di·s 'žodis', š·viñ·tas 'šveñtas', jõuks 'juõkas', vė·lks 'vil̄kas'. Kai šios priegaidės balso spūdis tenka abiem dvigarsio dėmenims (tęstinė priegaidė), rašomi du cirkumfleksų ženklai, pvz.: vā·ĩ·kas 'vaĩkas', kã·ř·š'tis 'karštis'.

^ – stogelio formos kirčio ženklas, kuriuo žymima žemaitiška tvirtapradės priegaidės atmaina – laužtinė priegaidė, pvz.: vî·rs 'výras', kâ·uls 'káulas', l̄e·ŋks 'lángas', l̄e·ŋks 'lénkas'.

´ – s formos kirčio ženklas, kuriuo žymima vidurinė priegaidė. Ją turi: a) skiemenys, kurių pagrindą sudaro dėl kirčio pailgėję trumpieji balsiai, pvz.: á·žeras 'ėžeras', ké·les 'kėlias', bú·va 'bùvo', kí·tas 'kítas' (išskyrus atvejus, kai balsis pailgėja iki ilgojo ir tariamas aiškiai tvirtagališkai); b) atitrauktinį kirtį turintys skiemenys su ilguoju balsiu ar dvigarsiu, pvz.: žmõ·na 'žmonà', gálvũos 'galvõs', duŋgus 'dangùs'; c) tvirtagalės prigimties sutrumpėję galiniai skiemenys. pvz.: katé·s 'katės', galvá·s 'galvõs'; d) skiemenys, kurių pagrindą sudaro ilgieji balsiai ir ie, uo, bet jų priegaidę nustatyti sunku (kai kuriose aukštaičių pratarėse), pvz.: šõ·kõ. 'šóko', liépa 'líepa', tuõs 'tuõs'.

´ – z formos kirčio ženklas, kuriuo žymima aukštaitiška tvirtagalės priegaidės atmaina – kirstinė priegaidė. Ją kai kuriose rytų aukštaičių šnektose turi tvirtagališkai kirčiuoti galiniai sutrumpėję skiemenys, pvz.: katė. 'katė', var's'kè. 'varškė', užalũ. 'ąžuolũ'.

BALSIŲ KIEKYBĖS ŽENKLAI

Tašku dešinėje raidės pusėje žymima balsio (dvigarsio dėmes) ilgumas. Taškas aukštai (·) rodo ilgąjį garsą, du taškai aukštai (¨) – labai ilgą, taškas žemai (.) – pusilgį, pvz.: ža·sĩs 'žąsis', mergá·iti 'mergaitė', mē·di·s 'medis', kepõ·rē 'kepurė', kí·šć 'kyšt'. Istorinis balsių ilgumas žymimas brūkšniu virš raidės (ā, ē, ī, ō), trumpumas – lankeliu (ă, ě).

Kirčiuoti balsiai a, e, kilę iš trumpųjų *a, *e, vieny mokslininkų laikomi ilgaisiais, kitų – pusilgiais, pvz.: kã·la / kã·la / kã·la 'kala', gē·re / gē·re / gē·re 'geria'. <...>

BALSIŲ KOKYBĖS ŽENKLAI

Pakeltomis raidėmis žymimi daugiau ar mažiau išblėšę (redukuoti) balsiai ar dvigarsių dėmenys, pvz.: pēin^a 'pieno', á·kĩs 'akys'. Apskliausta pakelta raidė rodo labai silpną, vos girdimą garsą, pvz.: stē·rn^(a) 'stirna'. Pakeltomis raidėmis žymimi ir šiek tiek dvibalsinami ilgieji balsiai o, é arba vienbalsinami ie, uo, pvz.: žũ·ol̄ē, sn̄i·egas 'sniegas', sũ·las 'suolas'.

Be įprastinių bendrinės kalbos ženklų, dar vartojami:

α – trumpas redukuotas a, pvz.: kú·ndα 'kanda', dαř·žas 'daržas';

â – balsis a su didesniu ar mažesniu o atspalviu, pvz.: žã·di·s 'žodis', lãukĩ 'lauke';

æ – platesnis už e balsis su didesniu ar mažesniu a atspalviu, pvz.: gãe·ra. 'gėrė', žmõ·nãe·s 'žmonės';

ə – vidurinės eilės vidutinio pakilimo e tipo balsis, pvz.: á·k^əls 'aklas', gã·nd^ərs 'gandras';

ε – suužpakalėjusi balsio e atmaina, vartojama po kietųjų priebalsių, pvz.: sá.šarēs ‘seserys’;
 ε̇ – suužpakalėjusio balsio é atmaina, vartojama po kietųjų priebalsių, pvz.: ci.lė̇-k ‘tylėk’, rė̇-kæ
 ‘rėkia’;
 ę – neįtemptas, tarpinis tarp e ir i balsis, pvz.: bė-ga ‘bėga’, lė̇.kt^ę ‘likti’, dėŋ‘kt’ ‘dingti’, kė̇its ‘kietas’,
 vėžimas ‘vežimas’;
 ę̇ – siauras ir labai įtemptas vidutinio pakilimo balsis (siauresnis ir įtemptesnis už ę), pvz.: pė̇-nš
 ‘pienas’, gi-vá.tė̇ ‘gyvatė’, mē̇-d’s ‘medis’;
 ĩ – neįtemptas, atviresnis už i, pvz.: lĩktĩ ‘likti’, rá.šĩ ‘rašė’;
 ı – redukuotas, neįtemptas, labai atviras i, pvz.: kiñ‘či ‘kenčia’, á.užĩ ‘audžiu’ ir ‘audžia’;
 ɪ – tarpinis tarp i ir ы garsas, pvz.: ɪžžú-c ‘išdžiūti’;
 ы – suužpakalėjusio balsio i atmaina, vartojama po kietųjų priebalsių, pvz.: ž̇yba ‘žiba’;
 ĩ̇ – neskiemeninis i, pakeičiantis priebalsį j, pvz.: akmuoĩ̇ ‘akmuo’;
 ɔ – silpnai sulūpintas, neįtemptas o su didesniu ar mažesniu a atspalviu, pvz.: miegó-c ‘miegoti’,
 dó.rbas ‘darbas’;
 ɔ̇ – siauras neįtemptas, tarpinis tarp o ir u balsis, pvz.: bɔ̇.v^a ‘buvo’, p’ɔ̇ř.št^bs ‘pirštas’, dɔ̇un^a ‘duona’;
 o – siauras ir labai įtemptas vidutinio pakilimo balsis (siauresnis ir įtemptesnis už ɔ), pvz.: jō-k^(a)
 ‘juoką’, skō-li-t ‘skolinti’;
 u – neįtemptas, atviresnis už u, pvz.: ḃuva ‘buvo’, sk̇ún‘c’ti ‘skųsti’;
 u – redukuotas, neįtemptas, labai atviras, menkai sulūpintas u, pvz.: lazdu ‘lazda’, ṡė̇.ku ‘seka’;
 u̇ – neskiemeninis u, pakeičiantis priebalsį v, pvz.: u̇òks ‘vaikas’;
^b – redukuotas murmamas balsis (vos girdimas), einantis galūnėje po kietųjų priebalsių, pvz.:
 kɔ̇.nd^b ‘kanda’, bá.d^bs ‘badas’;
^b – resukuotas murmamas balsis (vos girdimas), einantis galūnėje po minkštųjų priebalsių, pvz.:
 vé-j^bs ‘vėjas’ ir ‘vėjus’, lá.uk^b ‘laukiu’, ‘lauki’ ir ‘laukia’.

PRIEBALSIŲ ŽENKLAI

Priebalsių minkštumas žymimas dešinėje raidės pusėje minutės ženklu ('). Šis ženklas rašomas: a) žodžio gale, pvz.: plepė-t' ‘plepėti’, vąg^bs' ‘vągis’; b) samplaikose, kur girdimi minkštieji priebalsiai, pvz.: aĩ̇.kš'nis ‘alksnis’, krė̇.gž'dė̇ ‘kregždė’; c) prieš užpakalinės eilės balsius, pvz.: žĩ̇-ũksm^os ‘džiaugsmas’, kat'ũ̇. ‘kačių’. Prieš priešakinius balsius priebalsių minkštumas nežymimas, nes dažniausia prieš juos priebalsis yra minkštas. Kai kuriose patarmėse (pvz.: šiaurės žemaičių kretingiškių, pietų aukštaičių) šioje pozicijoje priebalsiai gali būti tariami ir kieti <...>. Kadangi kietiesiems priebalsiams žymėti nėra specialių kompiuterinio šrifto ženklų, ši ypatybė tekstuose neatsispindi, ją rodo tik balsius žymintys ženklai.

ž̇ – priebalsinio dvigarsio (afrikatos) dž ženklas, pvz.: mé.ž̇ėi ‘medžiai’, žĩ̇-rĩ̇.n'tė̇ ‘džyrinti’;
 ž̇ – priebalsinio dvigarsio (afrikatos) dz ženklas, pvz.: má̇.ž̇ai ‘medžiai’, žĩ̇-gɔ̇. ‘dygo’;
 ŋ – gomurinis priebalsio ne variantas, vartojamas prieš priebalsius k, g, pvz.: rō̇-ŋka ‘ranka’,
 ž'vĩ̇.ŋ'gæ ‘žvengia’;
 k'' – labai minkštas priebalsis k, pvz.: alk''ũ̇. ‘akių’;
 g'' – labai minkštas priebalsis g, pvz.: vǎĩ̇'.g''i. ‘valgji’;
 t'' – labai minkštas priebalsis t, artimas k'', pvz.: ká.t''i. ‘katė’, t''ĩ̇-sæ ‘tėsia’;
 d'' – labai minkštas priebalsis d, artimas g'', pvz.: d''ė̇-d''u. ‘dėdžiu’, d''ė̇-jɔ̇. ‘dėjo’;
 ś – tarpinis tarp s ir š garsas, tariamas kiek atlenkiant liežuvio galą, pvz.: ás ‘aš’, s'ú-lė ‘siūlai’;
 ź – tarpinis tarp z ir ž garsas, tariamas kiek atlenkiant liežuvio galą, pvz.: žiė̇ma ‘žiema’, muziká.nc
 ‘muzikantas’;

- ć – tarpinis tarp c ir č garsas, tariamas, kiek atlenkiant liežuvio galą, pvz.: ćæ 'čia';
- ź – tarpinis tarp dz ir dź garsas, tariamas kiek atlenkiant liežuvio galą, pvz.: prąźæ 'pradžia';
- x – priebalsės ch ženklas, pvz.: xalxó.zas 'chalchozas (kolūkis)';
- γ – liežuvio užpakalinis (gerklinis) priebalsis, artimas h, pvz.: γáí.kit 'eikit'.

KITI ŽENKLAI

- ◌ – nekirčiuoto ir kirčiuoto žodžio jungtis;
- | – intonacinio vieneto pauzė;
- || – intonacinio vieneto pabaiga;
- – netikėtas šnekos srauto pertrūkis žodžio viduryje;
- – atviroji sandūra, žymima balsių junginiuose, kurie be šio ženklo gali būti skaitomi kaip dvibalsiai, pvz.: pa-iĩ.k 'paimk', pá.-up'u 'paupiu';
- [] – kito kalbėtojo intarpas (bendrine kalba arba tarmiškai);
- () – išnykęs ar netiriamas garsas, skiemuo;
- ~ – skliausteliuose po šio ženklo tarmės forma teikiama bendrinės kalbos rašmenimis, pvz.: mōs^ės 'musė' (~ musis);
- * – istorinės formos ir garsai.

Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija, sudarė Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Asta Leskauskaitė, Edmundas Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, p. 17–20.